

bilimname XXX, 2016/1, 435-460
Geliş Tarihi: 20.03.2016, Yayın Tarihi: 22.04.2016

VÂCİDİYE MEDRESESİ

Mehdin ÇİFTÇİ
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
mehdinciftci@gmail.com

Öz

Vâcidiye Medresesi, Germiyanoğulları dönemi hükümdarlarından I. Yakub Bey devrinde Germiyan emirlerinden Mübârizüddin Umur b. Savcı tarafından 714 (1314-1315) tarihinde yaptırılmıştır. Medrese, Abdülvâcid b. Mehmed (Molla Vâcid) adlı müderrisin buraya tayin edilip burada uzun süre ders okutması ve vefatından sonra buraya defnedilmesinden dolayı ondan sonra *Vâcidiye Medresesi* adıyla şöhret bulmuştur. Medresenin ortası açık bir kubbeye sahip olması ve yan odalarda da aynı durumun tekrarlanması, medrese bünyesinde rasat aletlerinin kullanılacağı bir yerin varlığından söz edilmesi, Kütahya'da astronomiye ilginin eski bir gelenek olduğuna işaret eden kanıtlar ve yapıya adını veren Abdülvâcid'in alanda eser vermiş olması gibi hususlar buranın rasathane olarak da kullanılmış olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Özellikle pâye itibarıyla düşük bir seviyeye sâhip olması dolayısıyla müderrislerinin tamamı tespit edilemeyen medrese, muhtelif zamanlarda onarımlar geçirmiş ve son olarak 1999'daki onarımın ardından Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Bu çalışmada Vâcidiye medresesi, ilk defa kullanılan bazı arşiv belgeleri ışığında, temel özelliklerinin yanı sıra mimari yapısı, rasathane olması meselesi ve müderrisleri açısından bir bütün olarak ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Vâcidiye Medresesi, Abdülvâcid b. Mehmed (Molla Vâcid), Kütahya, Astronomi, Germiyanoğulları.

VÂCİDİYE MADRASAH

Abstract

Vâcidiye Madrasah was built by Mübârizüddin Umur b. Savcı who is one of Germiyanids's chieftain on 714 (1314-1315) in the period of Yakub Bey who is one of the Germiyanids lords. The Madrasah was reputed as Vâcidiye Madrasah after Abdülvâcid b. Mehmed's (Molla Vâcid) assignment the district, his long timed lectures and being buried there when he died. Exiting of open roof and the same in side rooms, existing of roumores about a place in which observatory tools can be used and existing of prooves about Kutahya's astronomical interests was traditional and Abdülvâcid's study on the issue, were commented that the place was possibly used as meteorological observatory as well. The Madrasah which not all of it's instructors could be identified especially because of its low rank, was restored in different times and after last restoration on 1999 it has been transformed into museum. In this work, Vâcidiye Madrasah is extensively taken in hand as a whole beside its basic speciality, the matter of its being a meteorological observatory and its instructors in light of some archive documents that was used first time.

Keywords: Vâcidiye Madrasah, Abdülvâcid b. Mehmed (Molla Vâcid), Kütahya, Astronomy, Germiyanids.

Giriş

Malazgirt Zaferi'nin ardından kısa bir süre içerisinde Anadolu'nun çok büyük kısmını hâkimiyetleri altına alan Türkler, burada mahallî devletler kurmuşlar ve Anadolu'nun belli başlı şehirlerini eğitim-öğretim müesseseleriyle donatıp buraları zamanının birer ilim ve kültür merkezi haline getirmişlerdir. Anadolu Selçuklu devletinin Moğollar tarafından yıkılmaya başlamasının ardından Anadolu'da kurulan hemen bütün beylikler, kuruldukları bölgelerin önemli şehirlerinde ve özellikle beylik merkezlerinde Anadolu Selçuklu ve Büyük Selçuklu geleneklerini devam ettirmişler, ülkelerini ilmî müesseseler ile donatmışlardır. Daha sonra bu beylik ve devletlerin hemen tamamını idareleri altında toplayacak olan Osmanlılar da bu geleneği devam ettirecektir. İşte Beylikler döneminde yaptırılan ilmî müesseselerden biri de Kütahya bölgesine hâkim olan Germiyanlıların inşa ettiği Vâcidiye Medresesi'dir.¹

A. Genel Özellikleri

Vâcidiye Medresesi, günümüzde Börekçiler Mahallesi'nde² Kütahya Kalesi ile Hıdırlık Tepesi ve Acem Dağı arasındaki vadinin (Sultan Bağı Deresi), şehir düzlüğüne açıldığı alanda³, Ulucami'nin doğu tarafında, camiye bitişik olarak bulunmaktadır. Medrese, hâkim bir tepe üzerinde olmayıp tersine kuzey ve batı ufukları kapalı bir alandadır.⁴

Önceleri bânisi Mübârizüddin Umur b. Savcı'ya işaretle *Umur Bey Medresesi* dendiği anlaşılan⁵ ve kapısının demir olmasından dolayı halkın

¹ Detaylı bilgi için bkz. Fahri Unan, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, I, 389-399.

² Mahalle adları dönemsel olarak değişebildiğinden muhtelif dönemlerde Ahi Mustafa Mahallesi (Uysal, *Germiyanlıların Beyliğinin Mimari Eserleri*, 211) ve Gazi Kemal Mahallesi (Fatma Kuş, "Ulucami [Kütahya Ulucamii]", *DİA*, XLII, 107) şeklinde farklılık arz edebilmektedir.

³ Sayılı, "Vacidiye", 659. Ayrıca bkz. İsmail Çiftçioğlu, "Germiyanlıların Dönemi Kütahya Medreseleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sy. 15 (Ağustos 2006), s. 165.

⁴ Sayılı, "Vacidiye", 659.

⁵ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *DİA*, XXVI, 583; Selda Kalfazade, "Vâcidiye Medresesi", *DİA*, XLII, 409.

*Demir Kapı Medresesi*⁶ adını verdiği bu yapı, Abdülvâcid b. Mehmed (Molla Vâcid) adlı müderrisin buraya tayin edilip burada uzun süre ders okutması ve vefatından sonra buraya defnedilmesinden dolayı ondan sonra *Vâcidiye Medresesi (Medrese-i Vâcidiye)* adıyla şöhret bulmuştur.⁷ Arşiv belgelerinde de aynı isimle geçmektedir.⁸ Yapıya *Vâcid/Molla Vâcid Medresesi*⁹, *Vâcidiye-i Kütahya*¹⁰, *Molla Abdülvâcid Medresesi*¹¹ veya *Molla Vâcid Camii*¹² de denmiştir. Evliya Çelebi bu medreseyi *Germiyanoğlu Medresesi* adıyla zikretmiştir.¹³ İstanbul'daki tarihî eserler hakkındaki çalışmalarıyla bilinen İhtifalci Mehmed Ziya ise bu medresenin adını *Emîr Sarûciyye nâm-ı diğer Vâcidiye Medresesi* şeklinde vermektedir.¹⁴

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 212. Ayrıca bkz. Aydın Sayılı, "Vâcidiye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi", *TTK Belleten*, XII/47 (1948), s. 655; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 322; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974, s. 32; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, III (Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1988), s. 218; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, I, İstanbul 2005, s. 299; Kalfazade, "Vâcidiye", 409; A. Osman Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 211; Ebru Karakaya, "Kütahya (Mimari)", *DİA*, XXVI, 585.

⁷ Mehmed Mecdî, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâikü's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), I, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 66; Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* (tashih: Mehmed Arif Paşa), I-III (1 c.'te 3 c.), Kahire: Mektebetu Vehbe, 1283/1866, s. 83. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Kütahya*, 72, 212; Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, 32, 131, 133; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218; Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", 322; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 299; Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 211; Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

⁸ Bazı örnekler için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): *Evkâf-ı Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (Ev.Hmh.d.)*, nr. 1419, vr. 2b, 3b; nr. 1879, vr. 4a, 5a; nr. 2892, vr. 3a, 4a; *İbnü'l-Emin Tasnifi, Tevcihat (İE. TCT)*, nr. 1571; *Ali Emiri Tasnifi, I. Mahmud (A.E. I. Mahmud)*, nr. 20382; *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT)*, nr. 1644/11; *Şura-yı Devlet (ŞD)*, nr. 93/19; *Cevdet Maarif (C. MF)*, nr. 88/4383; *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VGM.D.)*: nr. 03623.00184; nr. 03655.00018; nr. 03658.00236; Milli Kütüphane Başkanlığı, *Şeriyeciler Sicilleri (Kütahya)*, nr. 02771.00010.

⁹ Mecdî, *Hadâikü's-Şekâik*, 66, 391.

¹⁰ Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal), Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928, s. 682.

¹¹ Kalfazade, "Vâcidiye", 409; Karakaya, "Kütahya", 585.

¹² Uzunçarşılı, *Kütahya*, 11; Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

¹³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935, IX, 22; Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 211. Ayrıca bkz. Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

¹⁴ "...Irak-ı acem ulemâ-yı sâlifesinden Abdülvâcid'in yaptırdığı Emîr Sarûciyye (Umur b. Savcı) nâm-ı diğer Vâcidiyye Medresesi..." Bkz. İhtifalci Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat ve Konya Seyahati Hatıratından* (haz. Ahmet Çaycı-Bayram Ürekli), Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, 2010, s. 230.

Câhid Baltacı, Molla Vâcid'in atandığı dönemin Yıldırım Bayezid devri (1389-1403) olduğunu belirtmekteyse de¹⁵ Uzunçarşılı bu dönemin muhtemelen Germiyanoglu Süleyman Şah zamanı (1361-1387) olduğunu belirtmektedir.¹⁶ Vefat tarihinin 838 (1434) olduğundan hareketle Molla Vâcid'in Süleyman Şah zamanında atandığı ve Yıldırım Bayezid zamanında da bu görevde olduğu söylenebilir.¹⁷

Medrese, bugün üzerindeki kitabesiyle beraber ayakta durmaktadır.¹⁸ Halen bu medresenin giriş kapısının üst kısmında, 4 satır sülüs hatla yazılmış mermer bir levha üzerinde, boyu 66, eni 50 cm olan 714 (1314-1315) tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Kitabedeki ifadeler şu şekildedir:

“Ammere hâzihi'l-medresetel-mübârake
el-Mevle'l-mu'azzam melikü'l-ümerâ ve
el-Küberâ Mübârizüddin Umûr b. Savcı
min Cizyeti Alaşehir senete erbaa aşer ve seb'i-mie”¹⁹

Tercümesi şudur: “Bu mübarek medreseyi el-Mevle'l-mu'azzam melikü'l-ümerâ ve'l-küberâ Mübârizüddin Umûr b. Savcı 714 yılında Alaşehir cizyesi (hâsılatından ayırdığı para) ile imar etti.”²⁰

Avlu kapısının üzerindeki bu kitabeye göre medrese, Germiyanogulları dönemi hükümdarlarından I. Yakub Bey devrinde 714 (1314-1315) tarihinde “melikü'l-ümerâ”²¹ lakabıyla tavsif edilen Germiyan emirlerinden Mübârizüddin Umur b. Savcı tarafından yaptırılmıştır.²²

¹⁵ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 299.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 212. Ayrıca bkz. Varlık, “XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri”, 218.

¹⁷ Kütahya'nın ilk Osmanlı valisi Şehzâde Yıldırım Bayezid'dir (Faruk Şahin, “Kütahya'da Çinili Eserler”, *Atatürk'ün Doğumu'nun 100. Yılına Armağan: Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 113).

¹⁸ Varlık, “XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri”, 218.

¹⁹ Halil Edhem, “Âl-i Germiyan Kitâbeleri”, *Târîh-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM) (Türk Tarih Encümeni Mecmuası [TTEM])*, I-II/2 (İstanbul, 1326 [1910]), s. 126; Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, 33-34. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Kütahya*, 72.

²⁰ Sayılı, “Vacidiye”, 660.

²¹ Kitabedeki “melikü'l-ümerâ” tabiri, XIV. yüzyılın başlarında en kuvvetli bir zamanı olan Germiyan Beyliği'nin, beylerbeylik durumunda bulunduğunu göstermektedir. Bkz. Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, 34.

²² Uzunçarşılı, *Kütahya*, 72; Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, 131; a.mlf., “XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri”, 218; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 299; Kalfazade, “Vacidiye”, 409. Ayrıca bkz. Şahin, “Kütahya'da Çinili Eserler”, 114; Karakaya, “Kütahya”, 585. Maârif Salnâmelerinde Vacidiye Medresesi'nin Yıldırım Bayezid tarafından inşa edildiği belirtilmekteyse de doğru değildir. Örneğin bkz. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye*,

Melikü'l-ümerâ ve'l-küberâ lakabıyla hükümdar derecesinde yüksek ümerâdan olduğu anlaşılan ve (I.) Yakub Bey'in kumandanlarından olan²³ Mübârizüddin Umur b. Savcı, son Germiyan emiri II. Yakub Bey'in büyük babasıdır (ana tarafından dedesi).²⁴ Umur Bey'in Mevlana'nın torunu Mutahhara Hatun ile evlendiği ve böylece Mevlana ailesi ile Germiyan sülalesinin akraba oldukları belirtilmektedir.²⁵ Germiyanogulları Beyliği'nin kurucusu olan (I.) Yakub Bey devri (1300-1340) beyliğin en güçlü dönemini oluşturur.²⁶ Bu dönemde Bizanslılar'ın elindeki Alaşehir üzerinde nüfuz tesis edilmiş ve medresenin mevcut kitabesinin son satırından da anlaşıldığı üzere buradaki Hristiyanlardan alınan cizye ile Vâcidiye Medresesi inşa edilmiştir.²⁷

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Vakfiye fihristinde adı geçmesine rağmen medresenin vakfiyesi mevcut değildir.²⁸ Ancak diğer medreselerde de karşılaşıldığı üzere, Abdülvâcid'in müderrislikle birlikte mütevellilik görevini de ifâ ettiği kaydedilmektedir.²⁹

Pâye itibarıyla medrese, 934 (1527-28)'den önce yirmili, 965 (1557-58)'den önce ise otuzlular arasında bulunuyordu.³⁰ Son dönemlerde de faaliyette olan medresede, 1318-1319 (1900-1901) tarihlerinde 40³¹; 1321

Dârülhilâfeti'l-Aliyye, 1321 (1903), s. 489. Ayrıca bkz. Nurgül Bozkurt, "Maârif Salnâmelerine Göre Kütahya Sancağı'nda Eğitim-Öğretim (h.1311-1321/m. 1898-1904)", *History Studies: International Journal of History*, vol. 2/3 (2010), s. 69.

²³ Varlık, "Germiyanogulları Beyliği", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, I, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 156.

²⁴ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 72; Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 299. Ayrıca bkz. Çiftçioğlu, "Germiyanogulları Dönemi Kütahya Medreseleri", 165.

²⁵ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 51. Ayrıca bkz. Sayılı, "Vâcidiye", 656; Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 217.

²⁶ Cahit Baltacı, Yakub Bey'in Umur Bey'in oğlu olduğunu belirtmektedir (*Osmanlı Medreseleri*, I, 299). Ancak onun Germiyanlı Kerîmüddin Alişîr'in oğlu olduğu bilinmektedir. I. Yakub Bey hakkında detaylı bilgi için bkz. Varlık, "Yâkub Bey", *DİA*, XLIII, 278-279.

²⁷ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 72; Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, 39; a.mlf., "Germiyanogulları", 33. Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 299; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985, s. 16.

²⁸ "Kütahya'da Vacidiye Medresesi, VGMA, *Vakfiye Fihristi*, Y.Ş.K., esas: 189, sıra: 1814, Vakfiye Defteri, nr. 1766-1768, s. 340-101." Bkz. Cevdet Dadaş v.dğr., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları*, II/3, Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, 2001, s. 13. Ayrıca bkz. Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 218.

²⁹ Sayılı, "Vacidiye", 659.

³⁰ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 299. Ayrıca bkz. Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218; Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 218.

³¹ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, Dârülhilâfeti'l-Aliyye, 1318 (1900), s. 1305; 1319 (1901), s. 579. Aydın Sayılı da Kütahya'daki yaşlılardan aldığı bilgiye dayanarak

(1903) tarihinde 16³², 1330 (1911-12) tarihinde ise 20 öğrenci bulunmaktaydı.³³ Medresenin vakıf gelirlerinin ise 1534 tarihinde 7162 akçe; 1571 tarihinde ise 15.693 akçe olduğu belirtilmektedir.³⁴

B. Mimari Yapısı

Anadolu medreseleri, avlularının açık ve kapalı olmasına göre sınıflandırılır. Germiyanogulları'na ait Kütahya'daki Vâcidiye (1314), Osmanlılar'a ait Bursa'daki Lala Şâhin Paşa (1339) ve Gümüşhacıköy yakınındaki Hacı Halil Paşa (1415) medreseleri aydınlık bir kubbeyle örtülen kapalı avlulu tipin Selçuklu sonrası örnekleridir.³⁵

Mimarı belli olmayan, Selçuklular'ın kubbeli medrese geleneğini devam ettiren³⁶ ve Selçuklu döneminden beri kullanılan kapalı avlulu medreseler grubuna dâhil olan Vâcidiye Medresesi³⁷, tek katlı ve iki eyvanlı olup kesme taştan yapılmıştır.³⁸

Medresenin iç plan düzenine bakıldığında, dışarıya doğru taşkınlığı olan taçkapıdan içeriye doğru giriş ekseninde sırayla giriş eyvanı ve iki yanında birer oda; orta mekân (avlu) ve iki kenarı boyunca beşik tonoz örtülü üçer talebe hücreleri ile ana eyvan ve iki yanında kubbeli iki oda (Selçuklu medreselerinde görülen dersane odaları) sıralanmaktadır.³⁹

Taçkapıdan hemen sonra gelen giriş eyvanının iki yanındaki kapılar ve eyvanın doğu tarafındaki dar koridor biçimindeki hacim son onarımlar sırasında yapılmıştır. Giriş eyvanının örtüsü kubbedir.⁴⁰ Taçkapının bugünkü tonoz örtüsünün orijinal olmadığı ve onarım öncesinde üst örtünün yıldız tonoz olduğu belirtilmektedir.⁴¹ Taçkapının sağ tarafındaki tarihsiz

1900'lü yılların başlarında medresenin faaliyetlerine devam ettiğini kaydeder ("Vâcidiye", 659).

³² *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, Dârülhilâfeti'l-Âliyye, 1321 (1903), s. 489.

³³ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, *Taşra Medrese Defteri*, nr. 2309, s. 358.

³⁴ Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 219. Arşiv belgelerinde Vâcidiye için ayrıca bkz. Uysal, *Germiyanogulları Beyliği'nin Mimari Eserleri*, 218. Vâcidiye Medresesi için ayrıca bkz. M. Mustafa Kalyon, *Kütahya'da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*, Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, 2000, s. 30-31, 207-208.

³⁵ İsmail Orman, "Medrese (Mimari)", *DİA*, XXVIII, 338.

³⁶ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Türk (Kültür ve Medeniyet/Mimari)", *DİA*, XLI, 529.

³⁷ Selçuk Mülâyim, "Anadolu Beylikleri (Sanat)", *DİA*, III, 143.

³⁸ Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri: Selçuklular ve Beylikler Devri*, II, İstanbul 1972, s. 80; Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", 322. Ayrıca bkz. Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

³⁹ Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 214; Karakaya, "Kütahya", 585-586.

⁴⁰ Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 82; Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", 323; Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 213. Ayrıca bkz. Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

⁴¹ Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

türbenin ise medreseyle bir ilgisi bulunmamaktadır.⁴² Giriş kapısının üzerinde, eskiden pencere açıklığı olduğu söylenen nişin içinde ise mermer üzerine yazılmış medresenin kitabesi bulunmaktadır.⁴³ Taçkapının önündeki şadırvanlı havuzun da sonradan yerleştirildiği kaydedilmektedir.

44

Medresenin kare şeklindeki orta avlusunun üstü taştan bir kubbe ile örtülüdür. Bu kubbenin ortasındaki geniş açıklık camekânla örtülmüştür.⁴⁵ Medresede orta avlunun batısında (sağında) ve doğusunda (solunda) üçerden olmak üzere toplam altı hücre bulunmaktadır. Doğudaki hücreler günümüze kadar sağlam gelebilmiştir. Fakat batısındakiler yıktırılmıştır.⁴⁶ Bu hücrelerin, batıdan medreseye bitişen Ulucami'nin inşası sırasında yıkıldığı kabul edilmekteyse de⁴⁷ bu değişikliğin caminin büyütüldüğü son onarım esnasında (XIX. yüzyılda) gerçekleştirildiği görüşü benimsenmektedir.⁴⁸ Son onarımlarda bu odaların üzerleri düz beton örtüyle kapatılmıştır. Yine bu onarımlarda, yapının kuzeybatı tarafına; giriş eyvanından geçilen ve dar uzun bir koridorla ulaşılan tuvalet inşa edilmiş; bu nedenle giriş eyvanının doğusundaki oda daraltılmıştır.⁴⁹ Batıda Ulucami'nin büyütülmesi sırasında yıkılan hücrelerin olduğu bu kısımda, güneye birbirleriyle bağlantılı iki hücre, kuzeye de daha geniş bir hücre eklenmiştir. Günümüzde bu kısımda müzenin idarî bölümleri bulunmaktadır.⁵⁰

Orta avlunun güneyinde, zeminden üç basamak yukarıda bulunan ana eyvanın yazlık büyük dersane olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Ana eyvanın güney duvarı yakınında Molla Vâcid'in sandukası bulunmaktadır.⁵¹

Ana eyvanın iki yanında iki küçük yarım kubbe altında, yani tepe kısımlarında daire şeklinde birer açıklık bırakılmış olan iki kubbe altında, birbirinin tamamen aynı iki oda bulunmaktadır. Bu kısımların her birinin

⁴² Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 218.

⁴³ Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 82; Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 213. Ayrıca bkz. Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", 323.

⁴⁴ Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

⁴⁵ Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", 323. Ayrıca bkz. Kalfazade, "Vâcidiye", 410.

⁴⁶ Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 82. Ayrıca bkz. Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", 323.

⁴⁷ Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 82.

⁴⁸ Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", 323; Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 215. Ayrıca bkz. Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

⁴⁹ Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 215.

⁵⁰ Kalfazade, "Vâcidiye", 410.

⁵¹ Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 82-83. Ayrıca bkz. Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 215; Kalfazade, "Vâcidiye", 410.

birer derslane olması muhtemeldir.⁵² Kışlık olduğu belirtilen bu dersaneler⁵³, bugün birer kapı ile orta mekâna açılmaktadır.⁵⁴ Bu odaların üzerindeki kubbelerin açıklıkları onarımda kiremit dam altına alınarak tümüyle kapalı kubbe haline getirilmiştir.⁵⁵

Medresede duvarlar tamamen düzgün kesme taş kullanılarak yığma duvar tekniğinde yapılmıştır. Onarım geçirdiği için, örtü kısmının orijinal malzemesi bilinemese de orta kubbe taş malzemeyle restore edilmiştir.⁵⁶

Medresenin eyvan cephesinde iki sıralı pencereler dışında doğu duvarında yalnızca mazgal tipi dört adet pencere bulunmaktadır. Aynı tip pencerelerin bugün yıkık olan batı hücreleri tarafında da bulunmasının kuvvetle muhtemel olduğu kaydedilmektedir.⁵⁷

Germiyanoğulları'nın diğer yapılarında olduğu gibi sadeliğiyle dikkat çeken eserde, bugün taçkapının plastik silmeleriyle, giriş eyvanını kuşatan silmeler ve ana eyvanı çerçeveleyen mukarnaslı bordürden başka süsleme unsuru yoktur. Yalnız eskiden ana eyvandaki sandukanın üzerinin 1940 yılına gelinceye kadar çinilerle kaplı olduğu kabul edilmektedir. Onarım sırasında çıkan çiniler, müze deposuna kaldırılmış ve sandukaların üzeri sonradan kesme taşla kaplanmıştır.⁵⁸

1900'lerin başlarında avlunun orta yerinde bir şadırvan veya kuyunun bulunduğu, ancak bu şadırvanın, bina ile birlikte mi yoksa sonra mı yapıldığı hakkında kesin bir bilgi bulunmadığı belirtilmektedir.⁵⁹ Bu sekizgen planlı şadırvanın yerinde şimdi kare planlı modern bir şadırvan (mermerden bir havuz) bulunmaktadır. Orta mekânın üzeri, Türk üçgenleriyle geçilen aydınlık fenerli bir kubbeyle örtülmüştür.⁶⁰

⁵² Aydın Sayılı, Kütahya'daki diğer bir medresenin vakfiyesinde yer alan "müderresin yalnız naklî ilimlerde değil aynı zamanda aklî ilimlerde de derin bilgi sahibi olması" şartından yola çıkarak bu durumu da aklî ve naklî ilimler için ayrı birer kürsü bulunmuş olabileceğine bağlamaktadır. Bkz. "Vacidiye", 660.

⁵³ Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 83.

⁵⁴ Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 215.

⁵⁵ Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 83. Ayrıca bkz. Kalfazade, "Vâcidiye", 410.

⁵⁶ Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 215-216.

⁵⁷ Kalfazade, "Vâcidiye", 410.

⁵⁸ Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 216.

⁵⁹ Sayılı, "Vacidiye", 661.

⁶⁰ Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 214. Ayrıca bkz. Kalfazade, "Vâcidiye", 409.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Timur hadisesinden sonra Musa Çelebi tarafından tamir ettirilen medresenin⁶¹, Ulucami'nin onarımı sırasında batı cephesinin büyük bir bölümü yıkılmış ve muhtemelen ilk iki onarım sırasında özgün halinde bazı değişiklikler yapılmıştır.⁶² 1950, 1956-1957, 1980 ve 1999 yıllarında onarım gören medrese, müze deposu işleviyle bir süre harap durumda kullanılmış, onarımın ardından 1965'te arkeolojik ve etnografik eserlerle çinilerin sergilendiği bir müze (Kütahya Müzesi) olarak ziyarete açılmıştır. 1999'daki son onarımın ardından ise yalnızca arkeolojik eserlerin teşhir edildiği Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüş ve halen aynı işlevle kullanılmaktadır.⁶³

C. Rasathane (Gözlemevi) Meselesi

Anadolu medreseleri, âbidevî portalleri ve geniş eyvanları ile mimari bakımdan bir dönüm noktası olduğu gibi, uygulanan eğitim programları ile de yepyeni bir anlayışın başlangıcını teşkil eder. Medreselerden bazıları doğrudan doğruya İslâm hukuku, tıp, hadis, hey'et ve astronomi eğitimi veren ihtisas medreseleri idi. Meselâ Konya'daki İnce Minareli Medrese hadis, Sırçalı Medrese fıkıh, Kayseri'deki Çifte Medrese tıp, Kırşehir Cacabey Medresesi ise astronomi ve hey'et öğretimine tahsis edilmişti.⁶⁴ Vâcidiye Medresesi'nin de Kırşehir Cacabey Medresesi gibi rasathane (gözlemevi) olarak kullanılmış olabileceğinden bahsedilmektedir.⁶⁵

Mevcut araştırmalara bakıldığında, Vâcidiye Medresesi'nin rasathane olması meselesinin ilk defa Aydın Sayılı tarafından akademik olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Sayılı, medresenin rasat faaliyetiyle ilgisi üzerinde bir şâyianın varlığını ilk defa Süheyl Ünver'den öğrendiğini belirtmiştir. Bu mahallî şayiaya göre Vâcidiye Medresesi eski zamanlarda rasat faaliyetine sahne olmuştur. Aydın Sayılı, Vâcidiye Medresesi'nin ya bir rasathane olarak

⁶¹ "Cümleden kadim Ulucâmî'n sol cânibine muttasıl Germiyanoğlu Medresesi meşrûta olup dersi âmîdir. Yevmiye bir altun vazife-i muayyenesi vardır. Yıldırım Bayezid Hanzâde Şeyhzâde Musa Çelebi, pederi Yıldırım Han'ın Timur ile hadisesinden sonra mezkur Musa Çelebi ol asırda halife olup bu medreseyi tamir idüp..." (*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, IX, 22-23). Ayrıca bkz. Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 212.

⁶² Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 212.

⁶³ Kalfazade, "Vâcidiye", 409-410.

⁶⁴ Mehmet İpşirli, "Anadolu (İdarî, Ekonomik ve Kültürel Hayat/Eğitim ve Öğretim)", *DİA*, III, 128.

⁶⁵ Rasathane ihtimali için bkz. Ernst Diez-Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1955, s. 102; Mülâyim, "Anadolu Beylikleri", 143; Kalfazade, "Vâcidiye", 409; İpşirli, "Anadolu", 128; İsmail Orman, "Medrese (Mimari)", *DİA*, XXVIII, 338; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Türk (Kültür ve Medeniyet/Mimari)", *DİA*, XLI, 529.

kullanılmış olduğu yahut da rasatla bir ilgisi bulunduğunun söylendiğini, bu şekildeki genel bir rivayetin mevcudiyetini birçok kimsenin te'yid ettiğini, fakat bu hususta genellikle hiç kimsede ayrıntılı bir bilginin bulunmadığını belirtmektedir. Nitekim kendisi, o dönemde (1948'lerde) Vâcidiye Medresesi'nde yaşamakta olan Nuri Efendi adlı Kütahyalı yaşlı birinin, medresenin avlusunun ortasında bir "rasat kuyusu" bulunduğunu işitmiş olduğunu söylediğini, ancak bu hususta hiçbir ayrıntı vermediğini belirtmiştir.⁶⁶

Sayılı, Vâcidiye Medresesi'nin muvakkithâne⁶⁷ olarak kullanılmış olduğu şeklinde bir rivayetin de bulunmadığını, rasat faaliyetine sahne olduğu söylenen bu binanın bir medrese oluşunun, burada astronomi öğretimine yer verilmiş olması ihtimalini akla getirdiğini, ancak heyet medresesi veya astronomi öğretimi gibi konulardan bahseden hiçbir kimseye rastlanmadığını belirtmektedir. O, Vâcidiye Medresesi'nin rasatla ilgisi hakkındaki rivayetin o dönemde artık unutulmak üzere olduğunu da belirtmektedir. Diğer yandan o dönemde Milli Eğitim Bakanlığı Müzeler ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü'nden yüksek mimar A. Sâim Ülgen'in kendisine Vâcidiye Medresesi'nin rasathane olarak kullanılmış olduğunu tespit eden bir tarihi kaydın mevcudiyetinden bahsettiğini, ancak kendisinin bu kaydı bulamadığını belirtmektedir.⁶⁸

Sayılı, mahallî şâyiada Abdülvâcid'in adının da geçtiğini, bu mesele hakkında bilgi sahibi olanların, Abdülvâcid'in burada rasat yapmış olduğunu zannettiklerini belirtmektedir. Abdülvâcid'in adının unutulmamış olmasının ise hiç olmazsa kısmen, medresenin bu müderrisin adını taşımakta olmasından ileri geldiğini belirtmektedir.⁶⁹ Ona göre, astronomi ile meşgul olan Abdülvâcid'in bu medrese tarihindeki yerinin, ona adını verecek kadar önemli olması, medresenin astronomik çalışmaya sahne olduğu yolunda mevcut bulunan mahallî şâyiayı kuvvetle destekleyecek mahiyettedir. Ancak Abdülvâcid'in devamlı ve sistemli rasatlar yapmış olduğunu gösteren deliller de bulunmamaktadır.⁷⁰ Abdülvâcid'in astronomiyle olan bu alakası

⁶⁶ Sayılı, "Vacidiye", 655.

⁶⁷ Namaz vakitlerinin belirlenmesinde kullanılan çeşitli saatlerin düzenlendiği, bunların ayarlarına ve tamirlerine bakıldığı yerlere *muvakkithâne* denir. Bu işlere bakan kişilere de *muvakkit* denir (Salim Aydüz, "Muvakkithâne", *DİA*, XXXI, 413).

⁶⁸ Sayılı, "Vacidiye", 655-656.

⁶⁹ Sayılı, "Vacidiye", 656.

⁷⁰ Sayılı, "Vacidiye", 662.

nedeniyle Vacidiye Medresesi'nde naklî ilimlerin yanında hey'et ve astronomi gibi ilimlerin de okutulmuş olabileceğinden bahsedilmektedir.⁷¹

Sayılı, medresenin rasathane olmasını muhtemel görmekte birlikte, bulunduğu yeri buna pek elverişli bulmamaktadır. Zira medrese, hâkim bir tepe üzerinde bulunmayıp tersine kuzey ve batı ufukları kapalı bir yerdedir.⁷²

Sayılı, Ali Saim Ülgen'in medrese damı üzerinde ve giriş kapısı yakınlarında rasat aleti yerleştirmeye veya rasat yapmaya elverişli olan bir kısmın varlığından bahsettiğini ancak medresenin kiremitli bir çatı ile örtülü olması sebebiyle bu kısmı görmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Ona göre medrese avlusunun böyle bir ihtiyaç göz önünde tutularak yapıldığı ve şekillendirilmiş olduğu iddia edilemese de Abdülvâcid'in medrese binasının gösterdiği bazı elverişli özelliklerinden faydalanarak buraya bir rasat aleti yerleştirmiş olduğu düşünülebilir. Ancak medresede rasat aletini andıran tahtadan veya madenden herhangi bir kalıntıya rastlanamaması ve Abdülvâcid'in şahsî rasatları hakkında elimizde herhangi bir bilginin bulunamaması dolayısıyla Abdülvâcid'in muhtemel olarak kullandığı rasat aleti hakkında tahmin yürütmek de imkânsızdır.⁷³

Sayılı, Vâcidiye Medresesi'nin avlusunda bulunan mermerden silindir şeklindeki bir taşın mihverinde dört beş santimetre çapında boydan boya bir delik bulunduğunu, bu silindir ve sekizgen şeklindeki taşların, vaktiyle bir mihver için temel vazifesini görmüş olabileceğini, Takiyyüddin'in rasat aleti olan *zâtü's-semt ve'l-irtifâ*'nın da böyle bir mihveri bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre Abdülvâcid'in de bu şekilde bir alet kullanmış olması muhtemeldir.⁷⁴

Sayılı, Kütahya'da eskiden beri astronomiye karşı olan mevcut ilgiyi de Vâcidiye Medresesi'nin rasathane olması ihtimaline destek olarak görmektedir. O bu meyanda Kütahya Müzesi'nde bulunan 1212 (1797-1798) tarihli taştan yapılmış bir güneş saatini, Prof. Fatin Gökmen tarafından Kütahya'da bir şahıstan satın alındığı belirtilen bir usturlabı, Kütahya'da XIX. yüzyıldan kalma iki muvakkithaneyi⁷⁵ ve Kütahya'daki Vahid Paşa

⁷¹ Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, 133; a.mlf., "Germiyanoğulları", 35; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218.

⁷² Sayılı, "Vacidiye", 659.

⁷³ Sayılı, "Vacidiye", 662-663.

⁷⁴ Sayılı, "Vacidiye", 662-665.

⁷⁵ Bu muvakkithânelerden biri günümüze ulaşmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Kütahya*, 133-134. Ayrıca bkz. Sayılı, "Vacidiye", 665-666.

Kütüphanesi'nin astronomi ile ilgili eserler bakımından zengin sayılmasını⁷⁶ örnek olarak vermektedir.⁷⁷

Sonuç olarak Aydın Sayılı, medresenin ortası açık bir kubbeye sahip olması ve yan odalarda da aynı durumun tekrarlanması, A. Saim Ülgen'in rasat aletlerinin kullanılacağı bir yerin varlığından söz etmesi, Kütahya'da astronomiye ilginin eski bir gelenek olduğuna işaret eden kanıtlar ve yapıya adını veren Molla Vâcid'in bu konuda eser vermiş olması gibi hususları göz önüne alarak buranın büyük bir ihtimalle rasathane olarak da kullanılmış olabileceği kanaatine varmıştır.⁷⁸ Metin Sözen ise bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerektiğini belirtmektedir.⁷⁹

A. Osman Uysal, günümüzde restorasyon geçiren medresenin rasathane olması konusunda hiçbir iz kalmadığını ve yapının merkezindeki avluda yer alan kubbenin ortasının açık olmasının, buranın bir rasathane olduğuna işaret etmediğini, zira Anadolu'da örtüsü bilinen kapalı medreselerin tümünün bu mekânı örten kubbesinin üzerinde bir aydınlık açıklığı bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre aydınlık açıklığı veya aydınlık feneri, tamamen dışa kapalı orta mekâna doğal ışık sağlamanın tek çıkar yoludur. Yani bu uygulama, esas itibarıyla içeriye ışık sağlama amacına yöneliktir. O ayrıca kubbenin ortasındaki açıklığın, yurt tabir edilen eski Türk çadırlarının tepesindeki açıklığı andırdığını ve mevcut uygulamanın, kubbeyi andıran çadır geleneğinin kargir mimarideki bir yansıması da olabileceğini

⁷⁶ Vahîd Paşa Kütüphanesi'nde Maşallah, Siczî, Nâsirüddin-i Tûsî ve Ali Kuşçu'nun astronomiyle ilgili eserleri, Çağın'nın muhtelif şerhleri, astronomi veya riyazî ilimlere tahsis edilmiş risale mecmuaları bulunmaktadır. Vahîd Paşa Kütüphanesi'nin mevcut kataloğuna göre (bazı hatalarına rağmen) astronomiyle ilgili toplam 41 eserin 14'ü Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Aydın Sayılı bunların özellikle astronomi öğretimi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmış olabileceğini, ancak bu eserlerin hemen tamamının Vahîd Paşa mühründen başka mühür taşıması, bu kütüphanenin de Vahîd Paşa tarafından 1813'te kurulması sebebiyle bu eserlerin Vâcidiye Medresesi ile herhangi bir ilgisi veya daha önce de Kütahya'da bulduklarını gösteren bir delilin mevcut olmadığını belirtmektedir. Diğer taraftan, Vahîd Paşa, Kütahya'da hem yetişkin ilim adamlarının hem de yetişmeye hevesli gençlerin bulunduğunu fakat kitapsızlıktan muzdarip olduklarını gördüğünü ve bunun üzerine orada bir kütüphane kurmaya karar verdiğini söylediğine göre (Uzunçarşılı, *Kütahya*, 133), bu kitapların da mevcut ihtiyaca binaen temin edildiği söylenebilir. Bkz. Sayılı, "Vacidiye", 666.

⁷⁷ Sayılı, "Vacidiye", 665-666.

⁷⁸ Aydın Sayılı'nın Vâcidiye Medresesi'nin rasathane olarak kullanılması meselesiyle ilgili benzer görüşleri için bkz. *The Observatory in Islam*, Ankara: TTK, 1988, s. 254-58 (Bu eserin çevirisinde yardımlarından dolayı kıymetli mesai arkadaşım ve dostum Yrd. Doç. Dr. Ergin Ögcem hocam'a teşekkür ederim). Konu hakkında ayrıca bkz. Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", 322; Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 217-218; Kalfazade, "Vâcidiye", 410.

⁷⁹ Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 80.

kaydetmektedir. Buna karşılık o, dersane odalarının örtüsünün de benzer şekilde olmasının, Aydın Sayılı'nın görüşüne bir dayanak teşkil edebileceğini belirtmektedir.⁸⁰

D. Müderrisleri

Yüksek dereceli medreselerle ilgili kaynaklarda kronolojik ve detaylı bilgi bulunabilmesine rağmen pâyeye itibarıyla düşük bir seviyeye sâhip olan, özellikle de kırklı ve daha aşağı derecede bulunan medreseler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Nitekim biyografik kaynaklarda, genellikle kırktan önceki medreselerin adı zikredilmeyip “kırklı bir medreseden ma'zûl iken...” şeklinde genel bir ifadeden sonra müderrisin sonraki tahsil hayatının ayrıntılarına geçilir. Alt dereceli medreselerden biri olan Vâcidiye Medresesi hakkında da kronolojik ve yeterli bilgi bulunamaması sebebiyle burada görev yapan müderrislerin tamamı tespit edilememiştir. Vâcidiye müderrislerinden tespit edilebilenlerle ilgili bilgiler aşağıdaki şekildedir:

1. Abdülvâcid b. Mehmed (Molla Vâcid)

Horasan eyaletinin merkezi olan Meşhed kasabasındandır.⁸¹ Şemseddin Sâmî, Abdülvâcid'in Kanunî Sultan Süleyman döneminde Horasan'dan geldiğini belirtmekteyse de⁸² hatalıdır. Onun Germiyan hükümdarı Süleyman Şah zamanında gelmiş olması daha muhtemel görünmektedir.⁸³ Seyahat yoluyla Anadolu'ya gelen Abdülvâcid, Germiyanlılar zamanında Kütahya'da Umur Bey Medresesi müderrisliğine tayin edilmiş ve vefatına kadar da burada kalmıştır. Bazı medreselerin müderrislerine nisbetle şöhret kazandığı öteden beri adet olduğundan bu medrese de Molla Vâcid Medresesi adıyla anılmaya başlamıştır.⁸⁴

⁸⁰ Uysal, *Germiyanlıların Beyliğinin Mimari Eserleri*, 217-218. Kırşehir'de XIII. yüzyılda İlhanlılar döneminde yapılan Caca Bey Medresesi, Anadolu'da pek çok benzerleri olan, orta avlusu kubbe ile örtülü, “kapalı medrese” tipinde bir yapıdır. Bu kapalı mekânın esasında bir avlu olduğunu hatırlatmak üzere üstündeki kubbenin ortasına bir aydınlık feneri ve bunun altına da şadırvanın yapılması usuldendi. Bu çeşit kubbeli yapı örneklerini Niksar'da Yağbasan, Tokat'ta Çukur, Konya'da Karatay ve İnce Minareli, Çay'da Taş, Erzurum'da Yâkutiye, Kütahya'da Yâkub Çelebi ile Vâcidiye, Ermenek'te Mûsâ Paşa ve Karaman'da İbrâhim Bey medreseleri oluşturur (Semavi Eyice, “Caca Bey Medresesi”, *DİA*, VI, 540).

⁸¹ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 212. Ayrıca bkz. Sayılı, “Vâcidiye”, 656; Varlık, *Germiyanlıların Tarihi*, 133; a.mlf., “XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri”, 218.

⁸² Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul 1306, IV, 3112.

⁸³ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 212. Ayrıca bkz. Sayılı, “Vâcidiye”, 656; Varlık, *Germiyanlıların Tarihi*, 133.

⁸⁴ Mehmed Mecdî, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâikü's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), I, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 66. Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 300.

Abdülvâcid'in Mevlevîlikle sıkı ilgisi dolayısıyla ana vatanını terkedip Anadolu'ya geldiği, Kütahya'nın bu dönemde mevlevîliğin önemli bir merkezi olması sebebiyle Abdülvâcid'in de büyük bir ihtimalle bu sebeple Kütahya'ya yerleşmiş olabileceği belirtilmektedir.⁸⁵

Aydın Sayılı, Abdülvâcid'in torunlarından İstanbul'da dönemin Sultan Ahmed Cezaevi reisi Sadık Açar'ın 27 Şubat 1948 tarihli mektubuna dayanarak Abdülvâcid b. Mehmed adının diğer bir kısmının Bedrüddin es-Sâbitî olduğunu belirtmektedir. Sayılı, bu bilginin Vâcidiye Medresesi'nin müderrislik ve mütevelliliği ile ilgili resmi belgelere dayanması gerektiğini, çünkü medresenin müderrislik ve mütevelliliğinin bundan bir batın öncesine kadar Sadık Açar'ın ailesi uhdesinde bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁶ Sayılı'nın verdiği bu bilgileri destekleyen arşiv kayıtları da bulunmaktadır. Bu kayıtlarda da "Abdülvâcid nâm-ı diğer Bedreddin Sâbitî" şeklinde geçmektedir.⁸⁷ Süleymaniye Kütüphanesi'nde Abdülvâcid'e nisbet edilen *Hâşiye 'ale't-Telvîh* adlı eserde müellifin adı kendi hattıyla Abdülvâcid el-Leysî şeklinde kayıtlıdır.⁸⁸

Hayatı hakkında fazla bir detaya sahip olamadığımız Molla Vâcid, 838 (1434-1435) senesinde vefat etmiş⁸⁹, Ergun Çelebi'nin türbesinin civarına defnedilmeyi vasiyet ettiği için de Vâcidiye Medresesi'ne defnedilmiştir.⁹⁰

Kabri medresenin ana eyvanında (dershanesi içinde) olup⁹¹ üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.⁹² Bugün kesme taşla yenilenmiş sandukanın zamanında çini süslemeli olduğu, 1940 yılına kadar varlığını koruyan bu kaplamanın onarımlar sırasında çıktığı ve geriye bugün Çini Müzesi'ne dönüştürülen Kütahya'daki II. Yâkub Bey İmareti'nde sergilenen bazı çinilerin kaldığı kaydedilmektedir.⁹³

⁸⁵ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, 83; Sayılı, "Vacidiye", 656.

⁸⁶ Sayılı, "Vacidiye", 658.

⁸⁷ BOA, *ŞD.*, nr. 285/31 (23 L. 1297); *ŞD.*, nr. 2900/34 (24 N. 1301); VGM.d., nr. 03658.00071.

⁸⁸ *Hâşiye 'ale't-Telvîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, nr. 72, vr. 58b.

⁸⁹ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 683.

⁹⁰ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, 83-84. Ayrıca bkz. Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, y.y., 1964, s. 99.

⁹¹ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 212. Ayrıca bkz. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, II, 80; Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, 133; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218; Şahin, "Kütahya'da Çinili Eserler", 114; Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, 16.

⁹² Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, 133; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218.

⁹³ Şahin, "Kütahya'da Çinili Eserler", 114-115; Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 216; Kalfazade, "Vâcidiye", 410.

Meşhur bir hattat⁹⁴ ve iyi bir şair olan Molla Vâcid'in⁹⁵, özellikle ta'lik yazı türünde mâhir olduğu ve bu sanatı Hattât Sultan Ali'den öğrendiği kaydedilmiştir.⁹⁶ Abdülvâcid'in şahsına ait zamanımıza intikal etmiş hiçbir resmi belge bulunmamaktaysa da Abdülvâcid'in, medresenin hem müderrisi hem de mütevellisi olduğu belirtilmektedir.⁹⁷

Eserleri:

Aklî ve naklî ilimlerde derin bilgiye sahip olan Abdülvâcid'in özellikle fıkıh, tefsir, hadis ve edebiyatta zamanının iyi âlimi olduğu⁹⁸ ve bilinen eserlerinin hepsini Vâcidiye Medresesi'ndeki görevi esnasında yazdığı kaydedilmektedir.⁹⁹ Onun, içlerinden bazılarının Avrupa kütüphanelerinde olduğu belirtilen¹⁰⁰ astronomi alanında birkaç eseri de bulunmaktadır.

a. *Nukâyetü'l-Fıkhu'l-Vâcidiyye (el-İhtiyârât fi Şerhi'n-Nukâye/Şerhü'n-Nukâye)*: Sadrüşşerîa'nın fıkıhla ilgili *en-Nukâye*¹⁰¹ ismindeki eserine yazdığı serhtir.¹⁰² Müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü'nde olan bu eserin¹⁰³, Cumâdelülâ 806 (Kasım-Aralık 1403) tarihinde tamamlandığı kaydedilmektedir.¹⁰⁴ Mevcut kaydın Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan müellif nüshası veya Mecdî'deki biyografiye dayandığı anlaşılmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki mevcut katalog bilgilerinde 806 tarihi yer alsa da yaptığımız incelemede nüsha üzerinde böyle bir tarih bulunamamıştır. Ölümüne kadar Vâcidiye müderrisliğinden ayrılmadığı anlaşılan Abdülvâcid'in, muhtemelen bu tarihten yola çıkarak Vâcidiye'deki

⁹⁴ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 682.

⁹⁵ Sayılı, "Vacidiye", 657.

⁹⁶ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 212.

⁹⁷ Sayılı, "Vacidiye", 659.

⁹⁸ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 212.

⁹⁹ Sayılı, "Vacidiye", 656-657.

¹⁰⁰ Sayılı, "Vacidiye", 657.

¹⁰¹ Hanefî fakîhi ve kelâm âlimi Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) *en-Nukâye Muhtasaru'l-Vikâye* adlı eseri, müellifin dedesi Burhânüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye* adlı eserinin ihtisarı olup *Muhtasaru'l-Vikâye* olarak da tanınır. Aslından daha meşhur olan bu esere birçok şerh yazılmış olup bunlardan biri de Abdülvâcid b. Muhammed el-Kütahyevî es-Seyrâmî'ye aittir. Bkz. Şükrü Özen, "Sadrüşşerîa", *DİA*, XXXV, 429.

¹⁰² Uzunçarşılı, *Kütahya*, 212. Ayrıca bkz. Sayılı, "Vacidiye", 656.

¹⁰³ *el-İhtiyârât fi Şerhi'n-Nukâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 2007. Kütüphanenin bu bölümünde 2008 numarayla aynı isimle eserin bir nüshası daha kayıtlı olup bu nüsha Abdülvâcid'in torunu olduğunu tahmin ettiğimiz Mehmed b. Numan b. Abdülvâcid tarafından istinsah edilmiştir. Eserin başka bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi İsmihan Sultan Bölümünde 214 numarada kayıtlıdır. Bu eserin zahriyesinde Abdülvâcid'in biyografisi de bulunmaktadır (*el-İhtiyârât fi Şerhi'n-Nukâye*, nr. 214)

¹⁰⁴ Mecdî, *Hadâikü's-Şekâik*, 66. Ayrıca bkz. Sayılı, "Vacidiye", 657; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 300; Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218.

müderisliğinin de çok uzun sürdüğü belirtilmektedir.¹⁰⁵ Ancak Müstakimzâde bu eserin telif tarihini 837 (1433-1434) olarak vermektedir.¹⁰⁶ Müellifin vefat tarihi dikkate alındığında bu tarih daha makul görünmektedir.

b. *Usturlab Risâlesi*: Molla Fenârî'nin oğlu Mehmed Şah Efendi (ö. 839/1435-1436)¹⁰⁷ ezberlesin diye kaleme aldığı astronomiyle ilgili manzum bir risaledir. Mecdî, Taşkoprizâde'nin bu eseri müellifin kendi hattıyla gördüğünü kaydetmektedir.¹⁰⁸

c. *Şerh-i Çağmînî (Şerh-i Mülahas-ı Çağmînî)*: Harezmi bölgesinde yetişmiş Türk astronomlarından Çağmînî'nin¹⁰⁹ *el-Mülahas fi'l-hey'e* adlı kitabı üzerine yazdığı bir şerhtir. Bu şerhin bir nüshası Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi'ndedir.¹¹⁰ Abdülvâcid, bu eserin giriş kısmında, çocukluğundan beri astronomiye karşı büyük bir ilgi duyduğunu belirtmektedir. İkinci Murad'a (1421-1451) ithaf edilmiş olduğuna göre, bu eser 1428 yılından sonra yazılmıştır. Çünkü Germiyan topraklarının Osmanlılara katılması bu yıla rastlar.¹¹¹

*Şerhu'l-Kasidetil-Ayniyye li İbn-i Sina*¹¹², *Şerhu Sî Fasl li't-Tûsî*¹¹³, *Hâşiye 'ale't-Telvîh*¹¹⁴ adlı eserler de Abdülvâcid'e nisbet edilmektedir.

Aydın Sayılı, Abdülvâcid'in astronomi konusundaki bir eserinin Kütahyalı birinin elinde bulunduğunu işittiğini fakat bu eseri Kütahya'da bulamadığını kaydetmektedir.¹¹⁵ Abdülvâcid'in astronomiyle ilgili yukarıda tanıtılan ve bize intikal eden eserlerinden hiçbirisinin onun şahsen yapmış olduğu rasatların bir mahsülü olmadığı belirtilmektedir.¹¹⁶

¹⁰⁵ Sayılı, "Vacidiye", 656.

¹⁰⁶ *Tuhfe-i Hattâtîn*, 682.

¹⁰⁷ Hayatı için bkz. Mecdî, *Hadâikü's-Şekâik*, 56-57.

¹⁰⁸ Mecdî, *Hadâikü's-Şekâik*, 66. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Kütahya*, 212; Sayılı, "Vacidiye", 657.

¹⁰⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. Sadettin Ökten, "Çağmînî", *DİA*, VIII, 182-183.

¹¹⁰ *Kitâbu Şerh-i Çağmînî (Şerh-i Mülahas-ı Çağmînî)*, nr. 768.

¹¹¹ Son Germiyan hükümdarı Yakub Bey, erkek evladı olmadığı için, vasiyetinde memleketini vefatından sonra Osmanlı hükümdarı II. Murad'a bırakmıştı. Bkz. Uzunçarşılı, *Kütahya*, 58. Ayrıca bkz. Sayılı, "Vacidiye", 657-658; Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218.

¹¹² Örneğin bkz. Süleymaniye Kütüphanesi: H. Hüsnü Paşa Bölümü, nr. 121; Halet Efendi Bölümü, nr. 799, Lala İsmail Bölümü, nr. 72; Şehid Ali Paşa Bölümü, nr. 57.

¹¹³ Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, nr. 278.

¹¹⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, nr. 72.

¹¹⁵ Sayılı, "Vacidiye", 658.

¹¹⁶ Sayılı, "Vacidiye", 658.

**2. Hüsâmeddin Hüseyin b. Abdurrahman (ö. 926/1519-1520)
(Görev tarihi: 922'den önce)**

İlk tahsilini dönemin ulemasından aldıktan sonra Efdalzâde, Müeyyedzâde ve Hocazâde'den dersler aldı. Tahsilden sonra Kütahya'da Vâcid (Vâcidiye); Bursa'da Kaplıca, Yıldırım Bayezid Han ve Sultan medreseleri; Amasya'da Sultan II. Bayezid Han ve 922 (1516-17)'de Sahn-ı Semâniye medreselerinin birisinde müderrislik yaptı.¹¹⁷ Daha sonra kadılık mesleğine geçen Hüsameddin Hüseyin Efendi, Edirne ve Bursa kadılıklarında bulundu. Ardından mazûl olup yine Sahn-ı Semâniye medreselerinin birinde yevmî 80 akçe ile müderris oldu. 926 (1519-1520)'de ise vefat etti. Hüsameddin Hüseyin Efendi'nin *Şerh-i Tecrîd* ve *Şerh-i Mevâkıf*'in başlarına hâşiyeleri, *Sadrüşşerîa* üzerine bir eseri ve *cevâz-ı istihlâf-ı hatîb*, *cevâz-ı zikr-i cehrî* ve *nakl-ı şehâdet* gibi konulara dair risaleleri bulunmaktadır.¹¹⁸

3. Gedik Hüsam Efendi (Hüsameddin, ö. 934/1527-1528) (Görev tarihi: 934'ten önce)

Asıl adı Hüsâmeddin olup Gedik Hüsam¹¹⁹ diye meşhur olmuştur. Kastamonuludur. Buradaki ulemadan ilk tahsilini aldıktan sonra Muslihiddin-i Yarhisarî ve Hacı Hasanzâde'den dersler aldı. Mülâzemetten sonra Kütahya Medresesi, Bursa'da Kasım Paşa ve Manastır medreselerine tayin oldu. Ardından Trabzon'da müderrislik ve müftülük yaptı. Bu iki görevde iken 934 (1527-1528) tarihinde vefat etti.¹²⁰ Mecdî'deki bu bilgilere göre 934 tarihinden önce belki de Hüsâmeddin Hüseyin Efendi'den sonra Kütahya'daki bir medresede görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kayıтта Vâcidiye adı geçmese de Cahit Baltacı bu medresenin Vâcidiye Medresesi olduğunu belirtmektedir.¹²¹

4. İmamzâde Mehmed Efendi (ö. Rebîülevvel 973/Eylül-Ekim 1565) (Görev tarihi: 946'dan önce)

¹¹⁷ *Târîh-i Silsile-i Ulemâ* adlı eserde atandığı bu medresenin Sahn-ı Semâniye'nin Akdeniz cihetindeki dördüncü medrese olan Ayakkurşunlu Medrese ve tayin tarihinin de 922 (1516-17) olduğu kayıtlıdır (vr. 215a). Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 627.

¹¹⁸ Mecdî, *Hadâikü's-Şekâik*, 391. Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 300; a.mlf., a.g.e., II, 627.

¹¹⁹ Cahit Baltacı, bu müderrisin adını "Küçük Hüsam" olarak verse de (*Osmanlı Medreseleri*, I, 300, 467) doğrusu "Gedik Hüsam" şeklindedir. Bkz. Mecdî, *Hadâikü's-Şekâik*, 464.

¹²⁰ Mecdî, *Hadâikü's-Şekâik*, 464. Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 300, 467.

¹²¹ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 467.

Babası İstanbul'da Mahmud Paşa Camii imamı olduğu için İmamzâde diye tanınmıştır. Dönemin kadıaskeri Kadrî Çelebi'den mülâzım olduktan sonra önce 20 akçe ile Kütahya'da Vâcidiye Medresesi'ne¹²², ardından 30 akçe ile İnegöl'de İshak Paşa ve 40 akçe ile Bursa'da Yıldırım Han medreselerine tayin oldu. Daha sonra 946 (1539-40)'da Molla Cürcan yerine Gebze'de Mustafa Paşa, 953 (1546-47)'de Hoca Kaynı yerine Edirne'de Üç Şerefeli medreselerine atandı. Bir sene sonra Üsküdar'da yeni faaliyete geçen Mihrimah Sultan Medresesi'nin ilk müderrisi oldu. 955 (1548-49)'da Pervîz Efendi yerine Sahn-ı Semâniye'lerin birine¹²³, 958 (1551-52)'de Abdülkerimzâde yerine Yavuz Selim (Sultan Selim-i Kadîm) Medresesi'ne tayin oldu. Bir yıl sonra Emir Hasan Niksarî yerine Halep kadısı oldu. 961 (1553-1554) tarihinde bu görevinden 80 akçe ile azl olundu ve yerine Pervîz Efendi geçti. 972 (1564-65)'te yaşlılık sebebiyle Amasya müftülüğünden ayrılan Taceddin Efendi yerine 100 akçe ile hem Amasya'da Sultan Bayezid (II.) Medresesi müderrisliği hem de Amasya müftülüğü kendisine verildi. Rebûlevvel 973/Eylül-Ekim 1565'te vefat etti ve İstanbul'da Okmeydanı'ndaki zâviyesinde vaiz Sinan Çelebi'nin yanına defnedildi. Yerine hem medreseye hem de müftülüğe Bağdadîzâde Ahmed Çelebi geçti. Arapça ve Farsça şiirleri bulunan İmamzâde'nin *Kadı Beyzâvî Tefsiri (Tefsîr-i Kâdî)* üzerine hâşiyesi bulunmaktadır. Ayrıca oğluna kolaylık olsun diye *Kâfiye, Misbâh* ve *Avâmil*'i Türkçe'ye tercüme etmiştir.¹²⁴

5. Ahmed b. Şeyh Muslihiddin (ö. Rebûlevvel 980/Temmuz-Ağustos 1572) (Görev tarihi: 950'den önce)

Muallimzâde diye meşhur olan Zeyniyye Şeyhi Şeyh Muslihiddin Efendi'nin oğlu olup¹²⁵ 910 (1504-1505) tarihinde Bursa'da doğdu. Dönemindeki hocalardan Sa'dî Efendi ve Hacı Hasanzâde'den dersler aldı. Tahsilden sonra 939 (1532-1533) tarihinde mülâzemetle 20 akçe ile

¹²² Atâî'de Vahîd Paşa Medresesi deniliyorsa da (eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri: *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik* [nşr. Abdülkadir Özcan], II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 52) bu mümkün değildir. Zira Reîsülküttâb Mehmed Emin Vahîd Paşa (ö. 1828) daha sonra yaşamıştır (Bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 770). Kütahya'da kendi adıyla anılan bir kütüphane inşa eden Mehmed Emin Vahîd Paşa ve kütüphanesi hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail E. Erünsal, "Vahîd Paşa Kütüphanesi", *DİA*, XLII, 437-438.

¹²³ *Târîh-i Silsile-i Ulemâ*'da İmamzâde'nin bu tarihte Sahn-ı Semâniye'nin Karadeniz cihetindeki ikinci medrese olan Çifte Başkurşunlu Medrese'ye atandığı kayıtlıdır (vr. 216a). Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 770.

¹²⁴ Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, 51-53. Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 770.

¹²⁵ Şeyh Muslihiddin'in (ö. 933 [1526-1527]) hayatı için bkz. Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 429-430. Mecdî, Şeyh Muslihiddin'in vefat tarihini 940-950 [1533-1544] arası göstermişse de (s. 430) Atâî bu tarihi daha net olarak 933 şeklinde vermiştir (*Hadâiku'l-hakâik*, 173). Bu nedenle tercihimiz de Atâî'den yana oldu.

Bursa'da Bayezid Paşa, Kütahya'da Vâcidiye¹²⁶, 30 akçe ile Tire'de Kara Kadı, aynı akçe (misli) ile Bursa'da Ahmed Paşa, 40 akçe ile Hançeriye ve 950 (1543-44)'te Martalos Efendi yerine Bursa'da Manastır Medresesi'ne müderris oldu. 957 (1550-51)'de yine Martalos Efendi yerine Rodos Sultânî'sine müderris ve 961 (1553-54)'te vefat eden Vizeli Abdülkerim yerine 60 akçe ile Manisa Müftüsü oldu. Aynı yıl Zilhicce'si (Ekim-Kasım 1554)'te Papas Ali yerine Sahn-ı Semâniye'lerin birine¹²⁷ müderris oldu. 963 (1555-56)'da Kaba Lütfi yerine 70 akçe ile tekrar Manisa müftüsü ve Sultaniye Medresesi müderrisi oldu. Zilhicce 967 (Ağustos-Eylül 1560)'da Kadızâde yerine Halep, Şaban 968 (Nisan-Mayıs 1561)'de Emir Hasan Niksarî yerine Bursa kadısı oldu. II. Selim padişah olduğunda hocası Atâullah Efendi ile olan yakınlığı münasebetiyle Cumâdelûlâ 974 (Kasım-Aralık 1566)'da Pervîz Efendi yerine defâten Anadolu kadıaskeri ve Zilhicce 974 (Haziran-Temmuz 1567)'de Rumeli kadıaskeri oldu. Beş yıl boyunca bu görevi ifa eden Ahmed Efendi, 979 (1571-72)'de teâmülün dışında yevmî 50 akçe fazla olarak 200 akçe ile tekâüde ayrıldı ve yerine Anadolu kadıaskeri Şeyhî Efendi geçti. Ardından Rebûlevvel 980 (Temmuz-Ağustos 1572) tarihinde vefat etti ve na'sı Bursa'ya nakledilerek Zeyniyye Zâviyesi'nde babasının yanında defnedildi. Usûl-i fıkıh ve fûrû-i fıkıh alanlarına vâkıf biri olduğu belirtilen Ahmed Efendi'nin Bursa'da Zeyniyye Zâviyesi yanında câmii ve İstanbul'da evi yakınında medresesi ile başka bazı hayratı bulunduğu belirtilmektedir.¹²⁸

6. Muhyiddin Mehmed b. Hüsameddin (ö. 965/1557-1558) (Görev tarihi: 940 civarı)

İlk tahsil ve mülâzemetten sonra Bursa'da İsa Bey, 940 civarında Kütahya'da Molla Vâcid¹²⁹, daha sonra Tire Medresesi (İzmir), Amasya'da Hüseyniye, Çorlu Medresesi, Bursa'da Manastır, Manisa'da Sultan, İstanbul'da Sahn-ı Semâniye ve Edirne'de II. Bayezid medreselerine

¹²⁶ Atâî zeylinde "Vahîd Paşa" deniliyorsa da (*Hadâiku'l-hakâik*, 173) "Vâcidiye" olması gerekir. Zira Vahîd Paşa daha sonra yaşamıştır. Bazı kayıtlardaki Vâcid veya Molla Vâcid isminden hareketle burada da cim harfinin önce noktasının konmaması, ardından da Kütahya'yla bağlantısı dolayısıyla Vahîd Paşa'yla karıştırılmış olması muhtemeldir. Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 464.

¹²⁷ *Târîh-i Silsile-i Ulemâ'* da Ahmed Efendi'nin atandığı medresenin Sahn-ı Semâniye'lerin Akdeniz cihetindeki üçüncü medrese olan Çifte Ayakkurşunlu Medrese olduğu kayıtlıdır (vr. 213b.) Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 464.

¹²⁸ Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, 173-174. Ayrıca bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 300, 464.

¹²⁹ Mehmed b. Hüsameddin, 940 civarında Kütahya'da Vâcidiye müderrisi iken oğlu Hüsameddin Hüseyin (Karaçelebizâde Hüsam Efendi, ö. 1007/1598) doğmuştur. Bkz. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, 416.

müderri oldu. Ardından kadılığa geçen Muhyiddin Efendi, Şam ve Bursa kadılıklarında bulundu. Mazuliyetten sonra yevmî 80 akçe vazife ile yine Bursa'da Muradiye Medresesi'ne atandı. Daha sonra Ayasofya ve Sahn-ı Semâniye'de müderrilik yaptı. Ardından tekrar kadılığa geçerek Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu. 965 (1557-58) tarihinde ise vefat etti. Kelam ve usûl-i fıkıh ve fûrû-i fıkıh alanlarında uzman olan Muhyiddin Mehmed Efendi'nin *Vâkıât* adında bir fetva kitabı ve "Hicrî" mahlası ile Türkçe şiirleri bulunmaktadır.¹³⁰

7. Bülbulzâde Kasım Efendi (ö. 1010/1601-1602) (Görev Tarihi: 1601'den önce)

Kütahyalı olup asıl adı Kasım'dır. Karamanîzâde Mehmed (Ahîzâde Mehmed) Efendi'den dersler aldıktan sonra Şeyhülislam Şeyhî Efendi'den mülâzemetle bazı medreselerde müderrilik yaptı ve yevmî 40 akçe ile Bursa'da Çendik Medresesi'nden mazûl iken Muharrem 994 (Aralık-Ocak 1585-1586) tarihinde ilk defa haric itibar olunan İnegöl'deki İshak Paşa Medresesi'ne yevmî 50 akçe ile atandı. Ardından Cumâdelâhire 997 (Nisan-Mayıs 1589)'da İmam Damadı Şeyhî Çelebi yerine İstanbul'da Haydar Paşa ve aynı yılın Receb ayında (Mayıs-Haziran 1589) Sahn pâyesiyle fetva ile birlikte Kütahya'da Germiyanoğlu Medresesi'ne müderri oldu. Receb 999 (Nisan-Mayıs 1591)'de azl olunup yeri Kara Fatma diye bilinen müderriye verildi. Ardından Kudüs pâyesi ile tekâüde ayrıldı ve kayd-ı hayat şartıyla Kütahya'da Vâcidiye Medresesi'ne müderri oldu. Bu görevinde iken fetva da zamîme-i revâtibi kılındı. 1010 (1601-1602) tarihinde ise vefat etti.¹³¹

8. Veli Efendi (Görev Tarihi: 1558)

XVI. asırda İstanbul'a giderken¹³² Kütahya'ya da uğrayan meşhur Kutbüddin-i Mekkî'nin bu şehirde adlarını zikrettiği 7 medrese arasında Molla Vâcid Medresesi de bulunmaktadır.¹³³ O, 1558'de Kütahya'ya geldiği

¹³⁰ Mecdî, *Hadâikü's-Şekâik*, 495-96; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 656. Ayrıca bkz. a.mlf., *a.g.e.*, I, 300.

¹³¹ Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, 452-453; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 300.

¹³² Atâî, Mekke'ye ve Yemen'e dair eserleriyle meşhur olan tarihçi, hadis ve fıkıh âlimi Kutbüddin-i Mekkî'nin (Ebû Abdillâh Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mekkî en-Nehrevâlî, ö. 990/1582) 943 tarihinde İstanbul'a geldiğini belirtir (*Hadâiku'l-hakâik*, 268). Eymen Fuâd es-Seyyid de Kutbüddin-i Mekkî'nin Kanûnî Sultan Süleyman döneminde biri 943 (1536-37), diğeri de 965 (1558) tarihinde olmak üzere İstanbul'a iki defa gidip padişahla görüştüğünü belirtmektedir ("Nehrevâlî", *DİA*, XXXII, 547).

¹³³ Uzunçarşılı, *Kütahya*, 10.

zaman Vâcidiye Medresesi'nde Veli Efendi'nin 30 Osmanlı akçesi ile müderris olduğunu belirtmektedir.¹³⁴

Vâcidiye Medresesi'nin tespit edilebilen diğer bazı müderrisleri ise şunlardır: Abdurrahman el-Bôrî (görev Tarihi: 1132 [1719-1720])¹³⁵, Kâmil Efendi (görev Tarihi: 1318-1319 [1900-1901])¹³⁶, Osman Efendi (görev Tarihi: 1321 [1903])¹³⁷ ve Hacı Hafız Ahmed Efendi (görev Tarihi: 1330 [1911-12]).¹³⁸

Türk edebiyatında ilk İskendernâme ve sonundaki "Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân" kısmı ile şöhret bulan divan şairi Ahmedî'nin de (ö. 815/1412-13) Vacidiye Medresesi'nde müderrislik yaptığı belirtilmekteyse de¹³⁹ bu bilgi kaynaklarda bulunamadı.

Sonuç

Vâcidiye Medresesi, Germiyanogulları dönemi hükümdarlarından I. Yakub Bey devrinde 714 (1314-1315) tarihinde Germiyan emirlerinden Mübârizüddin Umur b. Savcı tarafından yaptırılmıştır. Önceleri bânisine işaretlerle *Umur Bey Medresesi* dendiği anlaşılan ve kapısının demir olmasından dolayı halkın *Demir Kapı Medresesi* adını verdiği bu yapı, Abdülvâcid b. Mehmed (Molla Vâcid) adlı müderrisin buraya tayin edilip burada uzun süre ders okutması ve vefatından sonra buraya defnedilmesinden dolayı ondan sonra *Vâcidiye Medresesi* adıyla şöhret bulmuştur. Yapıya Vâcid/Molla Vâcid/Molla Abdülvâcid Medresesi de denmiştir.

Medresenin iç plan düzenine bakıldığında, dışarıya doğru taşkınlığı olan taçkapıdan içeriye doğru giriş ekseni üzerinde sırayla giriş eyvanı ve iki

¹³⁴ Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", 218. Ayrıca bkz. Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, 218.

¹³⁵ Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi'nde bulunan bir yazma eserin zahriyesinde Abdurrahman el-Bôrî'nin 1132 (1719-1720)'de Vâcidiye müderrisi olduğu kayıtlıdır. Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Ömer (Amr) b. Müheyr el-Hassâf eş-Şeybânî, *Edebü'l-Kâdî*, Vahîd Paşa Kütüphanesi, nr. 1856.

¹³⁶ 1318 (1900) ve 1319 (1901) tarihli Maârif Salnâmeleri'ne göre bu dönemde Kâmil Efendi adlı müderris görev yapmaktaydı. Bkz. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, Dârülhilâfeti'l-Aliyye, 1318 (1900), s. 1305; *a.g.e.*, 1319 (1901), s. 579.

¹³⁷ 1321 (1903) tarihli Maârif Salnâmesi'ne göre bu dönemde Osman Efendi adlı müderris bulunmaktaydı. Bkz. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, Dârülhilâfeti'l-Aliyye, 1321 (1903), s. 489.

¹³⁸ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, *Taşra Medrese Defteri*, nr. 2309, s. 358 (tarih: 1330 [1911-12]).

¹³⁹ *Kütahya Ansiklopedisi*, ed. İsmail Turan, Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, 1999, I, s. 18.

yanında birer oda; orta avlu ve iki kenarı boyunca üçer talebe hücre ile ana eyvan ve iki yanında kubbeli iki oda (dershaneler) bulunmaktadır.

Medresenin ortası açık bir kubbeye sahip olması ve yan odalarda da aynı durumun tekrarlanması, medresede rasat aletlerinin kullanıldığı bir yerin varlığından söz edilmesi, Kütahya'da astronomiye ilginin eski bir gelenek olduğuna işaret eden çeşitli kanıtlar ve yapıya adını veren Abdülvâcid'in bu konuda eser vermiş olması gibi hususlar göz önüne alınarak buranın büyük bir ihtimalle rasathane olarak da kullanılmış olduğu kanaatine varılmıştır. Ancak günümüzde restorasyon geçiren medresenin rasathane olması konusunda hiçbir ize rastlanmamıştır. Bununla birlikte medresenin merkezindeki avluda yer alan kubbenin ortasının açık olmasının, buranın bir rasathane olduğuna işaret etmediği, zira Anadolu'da örtüsü bilinen kapalı medreselerin tümünün orta mekânı örten kubbesinin üzerinde bir aydınlık açıklığı bulunduğu ve bu aydınlık açıklığı veya aydınlık fenerinin, esas itibarıyla içeriye ışık sağlama amacına yönelik olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık, dersane odalarının örtüsünün de benzeri şekilde açık olması, rasathane iddiasına dayanak teşkil edebileceği kaydedilmektedir.

Pâye itibarıyla düşük bir seviyeye sâhip olması dolayısıyla müderrislerinden sadece birkaçı tespit edilebilen Vâcidiye Medresesi'nde Abdülvâcid b. Mehmed (Molla Vâcid), Hüsâmeddin Hüseyin b. Abdurrahman, Gedik Hüsam Efendi (Hüsameddin), İmamzâde Mehmed Efendi, Ahmed b. Şeyh Muslihiddin, Muhyiddin Mehmed b. Hüsameddin, Bülbülzâde Kasım Efendi ve Veli Efendi müderrislik yapmıştır.

Ulu Cami'nin onarımı sırasında batı cephesinin büyük bir bölümü yıkılan ve muhtemelen ilk iki onarım sırasında özgün halinde bazı değişiklikler yapılan medrese, Timur hadisesinden sonra Musa Çelebi tarafından tamir ettirilmiştir. Sonraki dönemlerde 1950, 1956-1957, 1980 ve 1999 yıllarında onarım gören medrese, 1965'te arkeolojik, etnografik eserlerin ve çinilerin sergilendiği bir müze halinde ziyarete açılmış, 1999'daki son onarımın ardından ise yalnızca arkeolojik eserlerin teşhir edildiği Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

KAYNAKÇA

- ABDÜLVÂCİD B. Mehmed, *el-İhtiyârât fi Şerhi'n-Nükâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 2007 ve 2008; İsmihan Sultan Bölümü, nr. 214.
- ABDÜLVÂCİD B. Mehmed, *Hâşiye 'ale't-Telvîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, nr. 72.
- ABDÜLVÂCİD B. Mehmed, *Kitâbu Şerh-i Çağmîni (Şerh-i Mülahas-ı Çağmîni)*, Vahîd Paşa Kütüphanesi, nr. 768.
- ALTUN, Ara, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 171-700.
- ASLANAPA, Oktay, bkz. Diez, Ernst.
- ATÂÎ, Nev'îzâde (Nev'îzâde Atâullah Efendi), *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniye ve Zeyilleri: Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), II, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- AYDÜZ, Salim, "Muvakkithâne", *DİA*, XXXI, 413-415.
- BALTACI, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, I-II, İstanbul 2005.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), *Ali Emiri Tasnifi, I. Mahmud (A.E. I. Mahmud)*, nr. 20382.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), *Cevdet Maarif (C. MF)*, nr. 88/4383.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT)*, nr. 1644/11.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), *Evkâf-ı Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (Ev.Hmh.d.)*, nr. 1419 (tarih: 1117-1119 [1705-1708]), 1879 (tarih: 1125-1128 [1713-1716]), 2892 (tarih: 1137-1139 [1724-1727])
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), *İbnü'l-Emin Tasnifi, Tevcihat (İE. TCT)*, nr. 1571.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), *Şura-yı Devlet (ŞD)*, nr. 93/19.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), *Şûrâ-yı Devlet (ŞD)*, nr. 285/31 (23 L. 1297); nr. 2900/34 (24 N. 1301).

- BOZKURT, Nurgül, "Maârif Salnâmelerine Göre Kütahya Sancağı'nda Eğitim-Öğretim (h.1311-1321/m. 1898-1904)", *History Studies: International Journal of History*, vol. 2/3 (2010), s. 61-84.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Germiyanoğulları Dönemi Kütahya Medreseleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sy. 15 (Ağustos 2006), s. 161-180.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Türk (Kültür ve Medeniyet/Mimari)", *DİA*, XLI, 525-531.
- DADAŞ, Cevdet v.dğr., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları*, II/3, Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.
- DIEZ, Ernst-Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1955.
- el-HASSÂF, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer (Amr) b. Müheyr el-Hassâf eş-Şeybânî, *Edebü'l-Kâdî*, Vahîd Paşa Kütüphanesi, nr. 1856.
- ERÜNSAL, İsmail E., "Vahîd Paşa Kütüphanesi", *DİA*, XLII, 437-438.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, IX, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935.
- EYİCE, Semavi, "Caca Bey Medresesi", *DİA*, VI, 539-541.
- EYMEN Fuâd es-Seyyid, "Nehrevâlî", *DİA*, XXXII, 547-548.
- GÜNER, Hamza, *Kütahya Camileri*, y.y., 1964.
- HALİL Edhem, "Âl-i Germiyan Kitâbeleri", *Târîh-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM) (Türk Tarih Encümeni Mecmuası [TTEM])*, I-II/2 (İstanbul, 1326 [1910]), s. 112-128.
- İHTİFALCİ Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat ve Konya Seyahati Hatıratından* (haz. Ahmet Çaycı-Bayram Ürekli), Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Anadolu (İdarî, Ekonomik ve Kültürel Hayat/Eğitim ve Öğretim)", *DİA*, III, 128-130.
- İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ MEŞİHAT ARŞİVİ, *Taşra Medrese Defteri*, nr. 2309 (tarih: 1330/1911-12).

KALFAZADE, Selda, "Vâcidiye Medresesi", *DİA*, XLII, 409-410.

- KALYON, M. Mustafa, *Kütahya'da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*, Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, 2000.
- KARAKAYA, Ebru, "Kütahya (Mimari)", *DİA*, XXVI, 584-587.
- KUŞ, Fatma, "Ulucami [Kütahya Ulucamii]", *DİA*, XLII, 107-108.
- KÜTAHYA ANSİKLOPEDİSİ, ed. İsmail Turan, Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, 1999, I, s. 18.
- MECDÎ, Mehmed, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâikü's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), I, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- MİLLÎ KÜTÜPHANE BAŞKANLIĞI, *Şeriyeye Sicilleri (Kütahya)*, nr. 02771.00010.
- MÜLÂYİM, Selçuk, "Anadolu Beylikleri (Sanat)", *DİA*, III, 141-143.
- MÜSTAKİMZÂDE Süleyman Sa'deddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal), Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928.
- ORMAN, İsmail, "Medrese (Mimari)", *DİA*, XXVIII, 338-340.
- ÖKTEN, Sadettin, "Çağmîn", *DİA*, VIII, 182-183.
- ÖZEN, Şükrü, "Sadrüşşerîa", *DİA*, XXXV, 427-431.
- SAKIB DEDE, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* (tashih: Mehmed Arif Paşa), I-III (1 c.'te 3 c.), Kahire: Mektebetu Vehbe, 1283/1866.
- SALNÂME-İ NEZÂRET-İ MAÂRİF-İ UMÛMİYYE, Dârülhilâfeti'l-Aliyye, 1318 (1900); 1319 (1901); 1321 (1903).
- SAYILI, Aydın, "Vacidiye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi", *TTK Belleten*, XII/47 (1948), s. 655-666.
- SAYILI, Aydın, *The Observatory in Islam*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- SÖZEN, Metin, *Anadolu Medreseleri: Selçuklular ve Beylikler Devri*, II, İstanbul 1972.
- ŞAHİN, Faruk, "Kütahya'da Çinili Eserler", *Atatürk'ün Doğumu'nun 100. Yılına Armağan: Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 111-170.
- ŞEMSEDDİN Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, IV, İstanbul 1306.
- TÂRİH-İ SİLSİLE-İ ULEMÂ (TSU), Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, nr. 2142.

TUĞLACI, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985.

UNAN, Fahri, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), I, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 389-399.

UYSAL, A. Osman, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ DEFTERLERİ (VGM.D.): nr. 03623.00184, 03655.00018, 03658.00071, 03658.00236.

VARLIK, Mustafa Çetin, "16. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, III (Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1988), s. 189-270.

VARLIK, Mustafa Çetin, "Germiyanoğulları Beyliği", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, I, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 153-157.

VARLIK, Mustafa Çetin, "Germiyanoğulları", *DİA*, XIV, 33-35.

VARLIK, Mustafa Çetin, "Kütahya", *DİA*, XXVI, 580-584.

VARLIK, Mustafa Çetin, "Yâkub Bey", *DİA*, XLIII, 278-279.

VARLIK, Mustafa Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

